

idrak

Dini Arařtırmalar Dergisi / Journal of Religious Studies
Cilt/Volume-1 • Sayı/Issue-2 • Aralık 2021

Cilt | Volume: 1 • Sayı | Issue: 2
15 Aralık | December 15, 2021

Arapça ve Türkçede Zaman: Karşılaştırımlı Bir Araştırma

Time in The Arabic and Turkish Languages: A Contrastive Study

Hany İsmail Mohamed Ramadan

Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı, Giresun/
Türkiye.

*Associate Professor, Giresun University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Basic Islamic Studies, Arabic Language and Literature,
Giresun/Turkey.*

hany.ramadan@giresun.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5935-811X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliř Tarihi | Date Received: 04 Haziran | June 2021

Kabul Tarihi | Date Accepted: 10 Eylül | September 2021

Yayın Tarihi | Date Published: 15 Aralık | December 2021

Atıf | Cite as

Hany İsmail Mohamed Ramadan. Arapça ve Türkçede Zaman:
Karşılaştırımlı Bir Araştırma. *idrak* 1/2 (Aralık 2021), 239-257.

İntihal | Plagiarism

Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımları ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir.

*This article has gone through a peer review process and scanned via a
plagiarism software. No plagiarism has been detected.*

Telif | Copyright ©

Published by Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Giresun
University Faculty of Islamic Sciences, 28200, Giresun, Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Arapça ve Türkçede Zaman: Karşılaştırmalı Bir Araştırma

Öz

Hiç şüphe yok ki her dilin, zamanı çeşitli biçimleriyle ve farklı delaletleriyle ifade eden araçları ve terkipleri vardır. Ayrıca her dil, terkiplerin kalıplarına göre zamanı ifade etme yöntemlerinde ve bağlam karinelerinde farklılık arz eder. Bazen diller bazı ifade biçimlerinde veya zaman göstergelerinde eşit olabilseler de genellikle birbirlerinden farklıdır. Bu durum bir dilden diğerine çeviri yaparken karşılaşılabilecek bir zorluğu temsil ederken aynı zamanda yabancı dil öğrenmenin önünde de bir engel teşkil eder. İki dili inceleyen ve tahlil yoluyla ele alan birçok çalışma olduğu ve iki dilin öğrenimi ve karşılıklı olarak birbirine çevrilmesi faaliyetlerinin yaygınlaşmasıyla bu incelemelerin istikrarlı bir şekilde arttığı dikkat çekmektedir. Bu makale, terkip, kurgu/delalet ve bağlam düzeyinde Arapça ve Türkçe dilleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarma çabasıyla zaman konusuna değinmektedir. Araştırma, iki dilde zaman kiplerinin/terkiplerinin formüllerini sunmanın yanı sıra, zaman kavramı ile onun kültürel miras, dilbilimsel çalışmalar ve modern dilbilim açısından delaletlerini ele almaktadır.

Anahtar kelimeler: Arapça, Türkçe, Arapça Dilbilgisi, Türkçe Dilbilgisi, Zaman, Zaman Kipleri.

Time in The Arabic and Turkish Languages: A Contrastive Study

Abstract

There is no doubt that each language has means and compositions that express time differently and with different indications. Additionally, each and every language differs in the way that they express the time and in the presumptions of context according to the patterns of the compositions. Even if some languages may be equal in certain forms of expression or time expressions from time to time, they are still often different from each other. Whereas this situation represents a difficulty while translating from one language to another, it also constitutes an obstacle for acquiring a foreign language. Because the studies and analyses have increased with the learning of the two languages and the widespread use of mutual translation, it is noteworthy that such analyses have increased steadily. In this context, this article addresses the expression of the time to reveal the similarities and differences between Arabic and Turkish languages at the level of article, composition, fiction/signification and context. This study involves presenting the compound formulas of the time in two languages and addressing the concept of time and its manifestations in terms of cultural heritage, linguistic studies and modern linguistics.

Keywords: Arabic, Turkish, Arabic Grammar, Turkish Grammar, Time, Tenses

Giriş

Her dilin, kendi dil kalıplarına göre, morfolojik ve gramatik yapılarına uygun olarak zamanı ifade etmek için yöntem ve araçları vardır. Bazı diller zamanı ifade etmede bazen göreceli olarak eşdeğer olabilse de çoğu zaman farklılık arz eder ve bu iki sebepten kaynaklanır:

- Her dilin özellikleri ve doğası
- Zaman kavramının ve mahiyetinin belirsizliği

Bu nedenle, zamanı ifade etme dilde karmaşık bir olgu olarak tanımlanmaktadır.¹ Doğal dillerde² zamanı ifade etme genel olarak karmaşık bir olgu olmakla birlikte, biçim ve terkipten çok bağlam ve karinelerle bağlantılı olmasından dolayı Arapçada daha da karmaşıktır. Bu, Arapça öğrenenler ve özellikle anadili Arapça olmayanlar için büyük bir zorluk teşkil etmektedir. Arapça dışında bir dilde konuşan öğrenci, dilbilgisi kitaplarında zamanı çeşitli biçimlerinde ifade etmek için belirli terkiplerin ve kalıpların bulunmaması nedeniyle, Arapçadaki zamanı tüm ayrıntılarıyla, tam olarak doğru bir şekilde ifade edememe sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu makale, iki dilde zamanı ifade etme yollarına dair aynı zamanda bir karşılaştırma sunmayı ve bu mukayese ile bu durumun anlaşılmasını amaçladığından, Türkçe örneğinde olduğu gibi birtakım zamanlar ve terkiplerin usulü hakkında tekliflerde bulunması bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır.

Geleneksel Arapça dilbilgisinin barındırdığı bazı problemleri ve belirsizlikleri ortadan kaldırmayı, kısmen de olsa Türkçe dilbilgisinin izini sürmeyi ve modern dilbilim incelemesinde farklı çalışmalardan yararlanmayı umuyoruz.

Arapça ve Türkçe iki farklı dil ailesine mensuptur. Arapça Sami dillerine, Türkçe ise Ural-Altay dillerine mensup olup her dil grubu-

1 Abdulmecid Cahfe, *Deleletü'z-zaman fi'l-Arabiyye dirasetu'n-nesek ez-zemani li'l-ef'al* (ed-Dâru'l-Beyza: Daru Tuvikal li'n-Neşri, 2006), 11.

2 Yani bilgisayar veya sinema sektöründe insan veya yapay zekâ tarafından üretilmeyen dillerde.

nun kendine özgü ve diğerlerinden farklı özellikleri vardır. Dilbilimsel çalışmalarda, ilki Hint-Avrupa, ikincisi Sami-Hami ve üçüncüsü Ural-Altay olmak üzere, dilleri üç temel gruba ayıran Maks Müller teorisi meşhur olmuştur.³ Her dil grubu, kelimelerin ve terkiplerin kökeninde olduğu kadar seslerin yakınsamasında da uyum içerisindedir. Şüphesiz, Arapçanın içerisinde yer aldığı Sami dilleri çekimli, Ural-Altay dillerinin ise eklemeli diller olmaları hasebiyle oluşan fark, her birinin zamanı ifade etme araçlarına ve yöntemlerine yansımıştır. Bu noktada zaman konusunu Arap dilinde ele alan, önceden yapılmış gerek Arapça gerekse Türkçe birtakım çalışmalar olduğuna işaret etmekte fayda mülâhaza edilmekte olup bazı örnekler aşağıdadır:

- İbrahim es-Samarraî, *el-Fi'l zemanuhu ve ebniyetuhu*, Bağdat, Matbaatü'l-Ani, 1966. Arapça 'da zaman sorununu/konusunu ilk ele alan eserlerdendir.
- Malik Yusuf el-Matlebi, *ez-Zemen ve'l-lüğa*, el-Kahire, el-Hey'e-tü'l-Mısıriyye li'l-kitab, 1986. Müellif bu kitapta, dilbilimsel materyalden, tümevarım yoluyla fasih Arapçadaki zamansal anlamları ve içindeki fiillerin sigalarını ve terkiplerini, tarihsel ve çağdaş Arapçadaki dil olgularını ve konuşma dili olan Arap lehçeleri olgusunu karşılaştırma ve açıklama bağlamında tartışarak ele almıştır.
- Temmam Hassan, *el-Lüğatü'l-Arabiyye ma'nâhâ ve mebnâhâ*, ed-Daru'l-Beyda', Daru's-Sekafe, 1994. Müellif beşinci bölümde "Zaman ve Yön: Nahiv Sistemi" başlıklı bir konu tahsis edip, tekil durumda fiili ifade eden sarfî zaman ile bağlamda zamanı ifade eden nahvî zamanı birbirinden ayırdı. Hassan'ın çalışması, zaman konusuna değinen sonraki çalışmalara temel teşkil etmiş olup Hassan, Arapça için 16 adet zaman teklifinde bulunmuştur. M. Reşit Özbek, *Arap Dilinde Zaman Açısından Fiiller*, İzmir, Habim, 1996. Bu araştırma, mâzi, muzâri ve emir kiplerinin, birbirinin yerine kullanışlarını ve zaman kiplerinin farklı anlamlarda kullanımlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

³ Ali Abdülvahid Vafi, *İlmü'l-lüğa* (Kahire: Nehdatu Mısır, 2004), 197.

- Mehmet Ali Şimşek, *Arapçada Zaman Kalıpları, Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması*, Cumhuriyet Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi), Sivas 1997. Bu çalışma, edatların Arapça zaman ifadesine delalet eden karineler olmaları itibarıyla kullanılmalarına vurgu yaparak Arapçada zamanın ifade edildiği edatları ve terkipleri izlemeye çalışmıştır.
- Feridüddin Aydın, *el-Ezminetü fi'l-lügati'l-Arabiyye*, İstanbul, Daru'l-İber, 1997. Bu çalışma yabancı öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılama düşüncesinden yola çıkmıştır. Birçok öğrenci, özellikle zaman kalıplarının Arapçaya tercümesi hususunda çok büyük bir güçle karşılaşmış zaman zaman karşılama çıkan bu engeli aşmak için yararlanabilecekleri bir kaynak bulamamaktadır.⁴ Türkçe örneğinde olduğu gibi birtakım zamanlar ve terkiplerinin usulü hakkında tekliflerde bulunması bu çalışmayı diğerlerinden ayırmaktadır.
- Resul Sevinç, *Arapçada Cümle Yapısı*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2007. İkinci bölüm zaman bakımından cümle türlerine ayrılmıştır. Yazar eserde zamanı, geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman ve gelecek olarak ayırmıştır. Ayrıca bölümde birleşik zaman ve zaman dönüşümleri de tartışılmıştır.
- Muhammed Ali en-Neccar, *et-Tarik nahve sevratin lügaviyyetin, te'silü'l-ezmineti fi'l-lügati'l-Arabiyye mukaraneten bi'l-İnciliziyeye ve't-Türkiyye*, İstanbul, Dar-u Mozayik, 2019. Bu çalışma Ferit Aydın örneğinde olduğu gibi ana dili Arapça olmayan öğrenciler için Arapça-Türkçe-İngilizce arasında bazı karşılaştırmalar yapmak suretiyle bazı önerilerde bulunma çabası içerisindedir.

Çalışmamızın konusu ile doğrudan ilgili olduklarından dolayı yukarıdaki eserlerden yararlanılmış olup, Arapça ve Türkçe arasında karşılaştırma yapmaya başlamadan önce zaman kavramını tarif etmekte fayda mülahaza etmekteyiz. Zaman soyut ve aynı zamanda göreceli bir kavramdır. Bu felsefi muammayı ve dile yansımalarını açıklığa kavuşturmak için şu iki cümleyi dikkatle inceleyiniz:

⁴ Feridüddin Aydın, *el-Ezminetü fi'l-lügati'l-Arabiyye* (İstanbul: Dâru'l-İber, 1997), 5.

Yarın İstanbul'a geleceğiz. = سنأتي إلى إسطنبول غدا .

Yarın İstanbul'a geliyoruz. = نأتي إلى إسطنبول غدا .

Dilbilgisi kuralları bakımından ilk cümle gelecek zamanı ifade ederken ikinci cümle muzâridir (geniş, şimdiki zaman). Ancak ikinci cümle de bağlam ve karineler açısından gelecek zamanı ifade etmektedir ve dilbilgisi bakımından doğrudur ve hatta kullanımı daha yaygındır. Türkçede çoğunlukla şimdiki zaman kalıbıyla (muzâri) gelecek zaman ifade edilmektedir ve muhatap bunda herhangi bir beis görmemektedir. Kanaatimize göre bunun temel sebebi zaman kavramının soyutluğu ve göreceliliğinden kaynaklanmaktadır. Yani konuşan kesin bir zaman noktasından söz etmemektedir. Zaman, mahiyetini ve doğasını net olarak açıklayan bir tanıma sahip olmamasının yanı sıra bölümlerini birbirinden ayıran sınırlara da sahip değildir.

1. Zaman Kavramı

Zaman kavramı son derece muğlak olup birtakım soru işaretleri barındırmaktadır. Şüphesiz bu muğlaklık, zamanın mahiyeti hakkındaki görüşlerin çokluğundan ve onu ele alış biçimindeki farklılıklardan kaynaklanmakta olup zamana felsefi açıdan bakanlar, fizik açısından araştıranlar ve dil noktasından inceleyenler vardır. Tarih içerisinde zaman hususunda muhtelif perspektiflere bağlı olarak birbirinden farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte soyut zaman fikri, efrâdını câmi' ağıyârını mâni bir tanıma ulaşma noktasında aşılması zor geçittir.

Zaman, insanın duyu organları ile algılayamadığı fiziksel, felsefi, psikolojik ve sosyolojik boyutları olan bir olgu ve gerçekliktir.⁵

Belki de "Bil ki ben şu ana kadar zamanın künhüne vakıf olamadım"⁶ diyen Fahreddin er-Râzî'yi zamanın mahiyetini anlamaktan aciz kaldığını itiraf etmeye sevk eden bu durumdur. Râzî, aciziyetini ifade etme konusunda ne ilk ve ne de son örnek olmuş, meşrepleri ve

5 Mehmet Güven, - Salih Yeşil, "İşletmelerde Zaman Yönetimi", *Çağdaş Yönetim Yaklaşımları İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar*, ed. İsmail Bakan (İstanbul: Beta Basım, 2011), 60.

6 Fahreddin er-Râzî, *el-Mebahisü'l-meşrikiyye fi ilmi'l-İlahiyyat ve't-tabiiyyat* (Kum: İntişaratu Beydar, ts.), 1/647.

kültürleri farklı eski-yeni birçok felsefeci ve bilim adamı bu konuda onunla aynı kaderi paylaşmışlardır.

Augustine, “Zaman bana sorulmadığında onu biliyorum, iş yalnızca açıklamasına geldiğinde zamanı asla bilmiyorum.” demiştir.⁷ Acziyetini inkâr yalnızca felsefeci ve düşünürlerle sınırlı olmayıp bilakis fizikçilere de uzanmaktadır. Nobel ödüllü fizikçi Feynman zamanın tarifine ulaşmanın mümkün olmadığını ancak mahiyetini belirlemeksizin zamanın ölçülebileceğini vurgulamaktadır.⁸

Feynman’ın tutumu tecrübi pragmatizmin yansıması olup maddeyi ve tabiatı inceleyen, fizik ötesiyle ilgilenmeyen, deneysel bilimle uyum içindedir. Bu yöntemde Antik ve modern zamanlardaki bilim adamları zamanı belirlemede doğal olgulara -özellikle astronomik olgulara- dayanarak Güneş sistemini ölçüm için merkez edinmiş ve bu nedenle geçmişte güneş saatini kullanmışlardır. Kadim medeniyetler, Ay’ın ve Güneş’in hareketini izleyerek neredeyse tümü, yılı 12 aya, ayı 30 güne ve günü 24 saate ayırma hususunda ittifak etmişlerdir.

Kur’an-ı Kerim, astronomik olgular aracılığıyla zamanın ölçülmesine işaret etmiş ve ayet-i kerimede yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Güneşi aydınlatici, ayı ise aydınlık yapan, yılların sayısını ve hesaplamayı bilersiniz diye ona menziller belirleyen O’dur. Allah bütün bunları hakla yarattı. Bilenler için âyetlerini ayrıntılı bir şekilde açıklıyor.” (Yunus, 10/5).

2. Arapça’da ve Türkçe’de Zamanlar ve Kullanımları

Zamanın künhüne ulaşarak tarifini yapmak imkânsız olup anlaşılması mümkün değildir. İnsanın zaman kavramı bilincine ne zaman vardığı kesin olarak bilinmemektedir.

“Sınırlarını belirleyerek tanımlamak imkânsız ise tümü elde edilemeyenin tamamı terkedilmez.” ilkesi uyarınca resmini çizerek belirlemek kaçınılmaz olmaktadır. Dilsel açıdan yaklaşım konunun ve problemlerinin araştırılması için en uygun yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Arapça sözlüklere bakıldığında neredeyse tümünün

⁷ El-Kıddis Augustine, *İ’tirafat*, çev. İbrahim el-Ğarbi (Tunus: el-Mecmau’t-Tunusi li’l-ulumı ve’l-Adabi ve’l-fünun, 2012), 375.

⁸ Richard Feynman, *The Feynman Lectures on Physics* (New York: Basic Books, 2010), 5-2.

“zemen ve zaman kelimelerinin az veya çok vaktin adı” olduğunda ittifak ettikleri görülür. Türkçe sözlükler de çok farklılık arz etmez. TDK sözlüğünde⁹ tanım aşağıdaki gibidir:

1. Bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit,
2. Bu sürenin belirli bir parçası, vakit,
3. Belirlenmiş olan an,
4. Çağ, mevsim, gül zamanı, çocukluk zamanı,
5. Bir işe ayrılmış veya bir iş için alışılmış saatler, vakit.

Arapça ve Türkçede zaman lafızlarının çok olduğuna işaret etmek gerekir. Örneğin Arapçada sözlükler zamanı gösteren kelimelerle doludur. Arapça kelime ve eşanlam bakımından zenginliğiyle tanınmakta olup “ زمان، دهر، حين، عصر، مدة، وقت . . . ” kelimeleri örnek olarak verilebilir. Se’âlibî’nin *Fıkhul-luga ve sirru’l-‘Arabiyye* adlı kitabında “Gündüzün ve gecenin vakitlerini 24 lafızla sayma” başlığı altında zikrettiği üzere Arapça sözlüklere bakıldığında günün saatleriyle ilgili ifadelerde incelikler olduğu görülür.

Adı geçen eserde verilen gündüz ve gece vakitleri şöyledir:

a. Gündüz Vakitleri

الهَجْرَةُ	الضُّحَى	الْعُدْوَةُ	البَكْوَرُ	الشُّرُوقُ
الأَصِيلُ	القَصْرُ	العَصْرُ	الرَّوَّاحُ	الطَّهْيِرَةُ
			الغروب	العَشِيَّةُ

b. Gece Vakitleri

الفَحْمَةُ	السُّدْفَةُ	العَمَمَةُ	الغَسَقُ	الشَّفَقُ
الفَجْرُ	السَّحْرُ	البُهْرَةُ	الرِّزْفَةُ	الرِّزْلَةُ
			الصَّبَاحُ	الصُّبْحُ

⁹ Şükrü Haluk Akalın vd., “Zaman” *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım, 2011).

Se‘âlibî, daha sonra sözüne, “Diğer zaman isimleri, anlamları müttetik lafızların tekrarıyla gelir”¹⁰ diyerek devam etmiştir. Bu ayırmadaki incelik hem lafızların çeşitliliği ve hem de eş anlamlıların çokluğu bakımından Arapçanın zamanı ifade etme konusundaki zenginliğini vurgulamaktadır.

Zaman lafızları bakımından Arapçayla kıyaslandığı zaman Türkçe de oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu durum bir yönden, eş anlamlılardan ziyade müşterek lafza meyilli Türkçenin doğasından kaynaklanmaktadır. Diğer yönden sene boyunca Araplara Güneşin ve gezegenlerin hareketlerini çıplak gözle gözleme, bunları isim ve lafızlarla ifade imkânı sağlayan Arap yarımadasının güneşli ve kuru ikliminin aksine çoğunlukla bulutlu ve değişken iklime sahip, sınırlı durumlar dışında Güneşin ve gezegenlerin hareketlerini izlemeye imkân vermeyen Türk bölgesinin yapısıyla sıkı irtibat içerisinde. Mezkûr durum Türkçe sözlüklere genel olarak zaman lafızlarını özel olarak da günün vakitlerini ifadede yansımıştır. Türkçede günün vakitlerini ifade eden kelimeler aşağıdaki şekilde görülmektedir: şafak, duhâ, kuşluk, sabah, öğlen, ikindi, akşam, yatsı, gece yarısı, gece, seher.

Bu lafızlara dikkat edildiğinde bu kelimelerden bir kısmının Arapçadan iktibas edildiği göze çarpmaktadır. Örnek olarak şafak, duhâ, sabah, seher kelimeleri sayılabilir.

3. Arapça ve Türkçe Dilbilgisinde Zaman

Dillerin zamanı ifade yöntemleri, her bir dilin tabiatına göre geldiği şekiller farklıdır. Zaman ifadeleri farklı şekilleriyle bazen kipler ve terkipler bazen de ibareler ve lafızlar hâlinde gelir. Bazen siyak ve hitap koşullarına dayanılır. Bu yüzden bazı araştırmacılar doğal dildeki zaman olgusunu karmaşık olgulardan kabul etmekte ve dilde zamanı belirsiz bir unsur olarak nitelemektedirler. Çünkü isnat edildiği teorik ve deneysel içeriğe göre farklı seviyelerde ele alınabilmelerine ek olarak farklı dil bilgisel göstergeler, bazen farklı bir doğaya sahip olan zaman oluşumuna dâhil olur.¹¹ Muğlak ve karışık bir kavram olması itibarıyla çeşitlilik ve farklılığa neden olan – aslın-

¹⁰ Se‘âlibî, *Fıkhü'l-lügati ve esrari'l-Arabiyye* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000), 349.

¹¹ Abdulmecid Cahfe, *Delaletü'z-zaman fi'l-Arabiyye dirasetu'n-nesek ez-zemeni li'l-ef'al* (ed-Daru'l-Beyza: Dâru Tuvikal li'n-Neşri, 2006), 11.

da az önce zikrettiğimiz gibi- zaman kavramının bizzat kendisidir. Dolayısıyla her dilin o dili konuşanların zamanı ve biçimlerini ifade etmek için üzerinde ittifak ettikleri ölçütlerden kaynaklanan kendine has bir özelliği vardır.

3.1. Arapçada Zamanlar ve Kullanımları

Her şeyden önce, kadim Arap uleması zaman ve zamanın Arapça anlatım biçimleri için ayrı bir bölüm ayırmamışlardır. Aksine onlar zamanları, fiil kalıpları, zarflar gibi lâfzî ve manevî karineler ile sarf ve nahiv babları içerisinde dağınık bir şekilde ele almışlardır.

Zaman, harf, isim ve fiilin tanımında ayırıcı farktır. Örneğin gramer kitaplarında fiil, “zamanla ilintili olan eylem veya oluşu gösteren kelime”;¹² isim, “zamana bağlı olmadan varlıkları gösteren kelime” ve harf de “kendi başına anlamı olmayan, isim veya fiille kullanıldığında anlamı tamamlanan kelime” şeklinde tarif edilmiştir.

Sarfın ve nahvin zamana delalet bakımından kendi yöntemleri vardır. Sarf ilmi, kelimeyi, yapısı ve bünyesi itibariyle ele alır. Sarf “kelime yapısının durumlarının kendisiyle bilindiği ilim”¹³ olarak tanımlanır. Nahiv ise kelimenin cümledeki bağlam ve tamlama/terkîb hâlinde bahseder. “Kelimeyi terkib ve bağlam hâliyle ele alan” ve “kelime sonlarının durumlarının araştırılmasıyla ilgilenen”¹⁴ ilim şeklinde tarif edilir.

Bu nedenle günümüzdeki âlimler Arapçada zamanı sarfî ve nahvî zaman olarak ayırmışlardır. Sarfî zamandan maksat fiilin cümleye dâhil olmadan önceki halidir.

Sarf ilminde fiil zamanları, فعل (mâzî; geçmiş), يفعل (muzâri; hâl), افعل (istikbal; gelecek zaman) şeklinde kiplerle ifade edilmektedir.

¹² İbn Cinnî, *el-Hasais*, thk. Muhammed Ali en-Neccar, (Beyrut: Darul-Kütübî'l-Arabi, 1996), 3/98.

¹³ Ahmed El-Hamlâvi, *Şeze'l-Arf fi Fenni's-Sarf* (Beyrut: Darul-Fikrî'l-Arabi, 1999), 9.

¹⁴ Bk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *et-Tuhfetü's-Seniyye* (Doha: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007), 6.

Eski gramer âlimleri, mâzi fiilin geçmiş, emr-i hâzırın gelecek zamanı ifade ettiklerinde ittifak etmişlerdir. Muzâri fiilin zamana delâleti için ise üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir.¹⁵

Birincisi: Hâl ve istikbal arasında müşterek olup anlam karinelerle tayin edilir.

İkincisi: Aslı hâl olup istikbale delaleti zamanı genişletme babındandır.

Üçüncüsü: İkincinin aksidir yani aslı istikbal için olup hale delaleti zamanı genişletme babındandır.

Her ne olursa olsun onlar, muzârinin hâl ve istikbal zamanlarına ait olduğu ve kastedilene, karinenin belirlediği hususunda görüş birliği içerisindeyler. Nitekim Sîbeveyhi, fiili şöyle tanımlamıştır: "Fiil (zaman bakımından-geçmiş/olmuş, olacak olan ve kesintiye uğramadan devam eden şeyler için bina edilmiş kelimelerdir."¹⁶

Bu, Arapça uleması arasında yaygın olan taksim olmakla birlikte buna itiraz eden Zeccâcî gibi nahivciler de mevcuttur. O, "Fiil bir eyleme, mazi ve müstakbel zamana delalet eden şeydir" derken fiilin hazır/şimdiki zamanı değil mazi/geçmiş ve müstakbeli/geleceği gösterdiğine işaret eder.¹⁷

Dilsel terkinin, yazılı ve sözlü cümlelerin, fiil kiplerinin ve edatların, harflerin ve nevâsihin dayandığı nahiv zamanı¹⁸ ve peşinden siyaktaki zaman bir vazife olup yalnızca fiille sınırlı değildir. Bilakis bu görevi fiil, sıfat veya mastar da yerine getirebilir. Fiilin zamanı bazı edatlara ve siyaka¹⁹ göre değişebilir. Bu noktaya çağdaş bilginler önem vermiş ve müstakbil araştırmalara konu etmişlerdir. Bu çabalar sürmekte olup Temmam Hassan'ın zamanı mazi, hâl ve istikbal

15 Sena er-Reyyis, "ez-Zemenu's-sarfi ve'n-Nahv" *Sahifetu Dari'l-ulumi li'l-lügati'l-Arabiyye ve Adabiha ve'd-Dirasatu'l-İslamiyye* 19/39 (Kasım 2011), 287.

16 Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1988) 1/12.

17 Ebu'l-Kasım ez-Zeccâcî, thk. Ali Tevfik el-Hamed, *el-Cümel fi'n-nahv* (Beyrut: er-Risale, 1988), 1.

18 Mehdi el-Mahzumi, *Fi'n-nahvi'l-'Arabî kavâ'idü ve tatbikun 'ale'l-menheci'l-'ilmiyyi'l-hadis* (Kahire: Mustafa el-Halebi, 1966) 21.

19 Bk. Temmam Hassan, *el-lüğatü'l-'Arabiyye ma'nâhâ ve mebnâhâ*, (ed-Daru'l-Beyza: Daru's-Sekafe, 1994) 240.

şeklinde üç kısma ayırdığı el-luğatu'l-Arabiyye ma'nâhâ ve mebnâhâ adlı kitabındaki araştırması örnek olarak zikredilebilir. Ancak bu kısımlar yön itibariyle uzaklık, yakınlık, inkita', ittisal, yenilenme, bitiş, devam, yakınlık, başlama, adet ve basitlik şeklinde on altı nahiv zamanına ayrılmıştır.²⁰

Bu anlatılanlara dayanarak Arapçada zamanın fiilin muayyen sigalarıyla sınırlandırılmayacağı söylenebilir. Hatta, fiil kipi örneğinde siyak ve karinelere göre bir fiil kipi birçok zamana delalet edebilir. "نَجح محمد" "Muhammed başarılı oldu." örneğinde olduğu gibi نَجح fiili kipiyle maziye delalet ederken, aynı fiil, kipiyle "إن نَجح محمد" "Muhammed başarılı olursa üniversiteye girecek." örneğinde olduğu gibi istikbale delalet edebilir. Dolayısıyla, Arap dilinde zaman iki şeye dayanmaktadır:²¹

- Fiilin-kipinden elde edilmiş sarfî delalet,
- Siyak ve beraberindeki karinelere elde edilmiş nahvî delalet.

3.2. Türkçe Dil Bilgisinde Zaman

Türk dili, Ural Altay dilleri veya Turan dilleri ailesine aittir. Türkçe; Fince, Macarca ve Moğolca gibi Orta Asya dillerinin çoğunu içermektedir. Japonca ve Koreceyi bu ailenin bir üyesi yapan araştırmacılar bulunmaktadır. Bu diller eklemeli diller olarak diğerlerinden ayrılmakta olup tamamen eklere bağlıdır.

Sesli harflerin ahengi yani uyumu önemlidir. Türkçede tanım edatları, müzekker ve müennes unsurları yer almaz. Harfi cerlere tekabül eden sözcükler isimden sonra gelirken isimler sıfattan önce konumlandırılır. Bu durum tamlayan ekinin önce gelmesine benzer. Cümle düzeni öznenin başta ve yüklemde sonda olmasına dayanır. Türkçe eklemeli dillerden olduğu için zaman ifadesi eklerle gelir. Sîga yani kipler, olayın nasıl ve ne zaman gerçekleştiğini gösteren ifade aracıdır. Eylemin gerçekleştiği zaman büyük önem arz ettiğinden zaman unsuru, Türk dilindeki tüm kipler için temel unsurdur, tüm sîgalar için gereklidir. Barındırdığı bu ekler Türkçeye bir ayrıcalık

²⁰ Temmam Hassan, *El-lüğa ma 'naha ve mebnaha*, 245.

²¹ Halife Bucadi, "Tedrisu'z-zemen fi'l-lüğati'l-Arabiyye vefka manzurin tekabuliyin maa'l-İnciliziyee", *Câmiâtü Zâyed* (Erişim 15 Şubat 2021).

kazandırır; bu yüzden Türkçe gramerde zamanlar konusunu anlatan kısım ve bölümler vardır. Türkçede zaman anlamını veren fiiller beş tanedir. Bunlardan zaman bildiren fiiller; şimdiki zaman, görülen ve duyulan geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zamandır. Her zamanın kendisini gösteren bir eki vardır:

- Şimdiki zamanın eki: -yor
- Görülen geçmiş zamanın eki: -dı -di
- Gelecek zaman eki: -ecek -acak
- Geniş zaman eki: -ir -ır
- Dilek istek kipleri dört kipten oluşur.

1. İstek kipleri

2. Şart kipi

3. Gereklilik kipi

4. Emir kipi

Basit zamanlı kipler Türkçede dokuz tanedir. Ayrıca basit zamanlı kipler birleşik zamanlı kiplerle bir araya gelerek yeni bir zaman oluştururlar.

Türkçede üç çeşit birleşik zamanlı kip vardır:

- Şimdiki zamanın hikayesi: -yor+du
- Şimdiki zamanın rivayeti: -yor+muş
- Şartlı birleşik zamanlı fiil: -yor+sa

Tüm bu zaman gruplarından aşağıdaki örneklerde olduğu gibi çeşitli kalıplar türer:

- Görülen geçmiş zamanın hikayesi: -de, da
- Duyulan geçmiş zamanın hikayesi: -mış+dı
- Geniş zamanın hikayesi: -ır+dı

- Gelecek zamanın hikayesi: -acak+dı
- Şartlı birleşik zamanın hikayesi: -sa+y+dı
- Dilek istek birleşik zamanın hikayesi: -a+y+dı
- Gereklilik birleşik zamanın hikayesi: -malı+y+dı
- Şimdiki zamanın rivayeti: -yor+muş
- Duyulan geçmiş zamanın rivayeti: -mış+mış
- Geniş zamanın rivayeti: -ir+mış
- Gelecek zamanın rivayeti: -acak+mış
- Şartlı birleşik zamanın rivayeti: -sa+y+mış
- Dilek kipinin rivayeti: -a+y+mış
- Gerekliliğin rivayeti: -malı+y+mış

Şimdiki zamanın şartından altı kip türer:

- Şimdiki zamanın şartı: -i+yor+sa
- Görülen geçmiş zamanın şartı: -dı+y+sa
- Duyulan geçmiş zamanın şartı: -mış+sa
- Geniş zamanın şartı: -ır+sa
- Gelecek zamanın şartı: -acak+sa
- Gerekliliğin şartı:malı+y+sa

Zaman eklerine isim ve sıfatlar eklenebilir Türk dilinin zaman ifade edebilme gücü bu açıdan Arapçaya nispeten daha zengindir.

4. Fiil Zamanları Konusunda Yapılan Yeni Çalışmalar

Yukarıda, bazı araştırmacıların, Arapça-Türkçe veya genel olarak yabancı diller arasında bir karşılaştırmaya dayalı olarak Arapça zamanlar için öneriler sunma girişimlerine atıfta bulunduk. Feridüddin Aydın'ın teşebbüsü, sunum ve tartışmaya değer bir deneme olduğu

için eserine işaret etmek isteriz, çünkü Türk öğrencinin bakış açısından Arap dilinde zamanı inceleyen ilk girişimlerden biridir. Bu konuda çalışma yapmaya kendisini motive eden şeyin yabancı öğrencilerin Arapça öğrenme ihtiyacı ve Arapça zamanları çevirirken karşılaştıkları zorluklar olduğunu açıklamıştır.²²

Aydın'ın çağrısı Türk öğrencinin acil ihtiyacına hitap etse de ister Arap ister Türk olsun, araştırmacılar içinde kendisine kulak veren birisini bulamamışken biz bu konuyla ilgilenen ve konuyu arz ve tartışma yoluyla ele alan yabancı bir araştırmacının *Tense and Aspect Constructions Among Arabic L1 Learners of English* (Arapçayı Ana Dil Olarak Konuşan İngilizce Öğrenenlerde Zaman ve Yön Yapıları) başlıklı İngilizce bir araştırmasını bulduk. Bu eser araştırmacı Phillip Klopfenstein'in²³ yüksek lisans çalışmasıdır.

Aydın, Türkçe zaman bakış açısına uygun olarak Arapça zamanları basit ve bileşik olarak taksim etmiştir. Aydın'a göre Arapçadaki basit zamanlar üç tanedir:²⁴

- Mutlak Mazi: Bu fiilde konuşmacı yahut râvi olayın geçmişte olduğunu ancak belli bir vakit tayini olmadığı haber vermektedir. انطلق : Ayrıldı, çıktı örneğinde olduğu gibi.
- Mutlak Hal: Konuşmacı herhangi bir vakit belirtmeksizin olayın konuşma anında olduğunu haber verir. “الصدق ينبئ عنك لا الوعيد” “Seni doğruluk korur tehdit değil” şeklindeki yaygın atasözündeki ينبئ: korur, savunur fiilinde olduğu gibi.
- Mutlak Müstakbel: (السين وسوف) zaman edatlarından birisiyle başlayan muzâri fiildir. سيعلم وسوف يعلم: bilecek gibi.

Aydın, bileşik zamanları da üç kısma ayırmıştır:

- Mukayyet Mazi: İçerisine yakın mazi, kesin mazi, anlatılan geçmiş zaman ve geçmiş zamanın hikayesi girer.

²² Feridüddin Aydın, *el-Ezminetü fi'l-lüğati'l-Arabiyye* (İstanbul: Daru'l-İber, 1997), 5.

²³ Phillip Klopfenstein, *“Tense and Aspect Constructions Among Arabic L1 Learners of English”* (St. Cloud: Saint Cloud State University, Yüksek Lisans 2017), 95.

²⁴ Bk. Feridüddin Aydın, *el-Ezminetü fi'l-lüğati'l-Arabiyye* (İstanbul: Daru'l-İber, 1997).

- Mukayyet Hal: Hızlı şimdiki zaman olup konuşmacı başkasına göre geçmiş olsa bile kendisi bakımından devam etmekte olan bir durumdan bahseder.
- Mukayyet Müstakbel: Muallak gelecek, anlatılan gelecek, kesin olumsuz gelecek, anlatılan gelecek zamanın hikayesi bu başlık altında yer almaktadır.

Kanaatimize göre, Temmam Hassan'ın denemesine ek olarak Aydın'ın denemesi, Arap dilinde zamanın tasnifiyle alakalı en olgun denemelerden biri olmakla birlikte daha fazla çalışma ve inceleme gerektirmektedir. Aydın'ın denemesi ayrıca bazı şart ve olumsuzluk kiplerini müstakbil zamanlar olarak değerlendirmiştir ki bu durum Türkçe de dâhil olmak üzere dillerin gramerindeki yaygın zaman tasnifiyle çelişmektedir. Çünkü her zamanın olumlu ve olumsuz olmak üzere iki şekli vardır ve kesin olumsuz gelecek, gelecek zamanın olumsuzundan başka bir şey değildir.

Aynı şekilde “sin” ve “sevfe” ile başlayan mutlak müstakbel zamanı tek zaman kabul etmek yerine Temmam Hassan'ın yaptığı gibi yakın gelecek ve uzak gelecek olmak üzere iki zaman halinde sınıflandırması daha uygun olurdu.

Ancak bu durum, araştırmacıların önünde ufuklar açması nedeniyle övgüye layık olan bu araştırmanın değerinden bir şey eksiltmez. Ayrıca, Arapçadaki zaman konusu, tek bir araştırmacının çabasından ziyade aynı hedefe kitlenmiş bir ekip çalışmasına ihtiyaç duymaktadır.

Zamanı farklı açılardan ele alan diğer bazı çalışmaların yanı sıra, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, Aydın'ın çalışmasının sunum ve açıklama için seçilmesi bir temsiliyet amacı taşımaktadır.

Sonuç

Zaman özünde çetrefilli, tanımlanamayan veya doğasına ulaşılamayan bir problem olmakla birlikte kıyası ve algısı tartışmasız bir konudur. Hiçbir dil, zamanı ifade yöntemlerinden yoksun olmamakla birlikte bu yöntemler dilden dile farklılık arz etmektedir. Arapça ve Türkçe dillerine bakıldığında, Arap dilinin türeyen/iştikaklı bir dil olduğu, öncelikle içindeki zaman ifadelerinin formüllere değil,

fiil kiplerine, maddi ve manevi karinelere ve bağlama dayandığını, Türk dilinin ise ekli bir dil olup zaman ifadelerinin son eklere bağlı olduğu görülür.

Bu durum, zamanların öğretiminde ve kıyasi bir şekilde ifade edilmesinde Türkçe dilbilgisine esneklik ve kolaylık katmaktadır. Bu yüzden zamanın açıklanması için müstakil bölümler oluşturulmuştur. Arapça gramerinde ise zaman için ayrılan müstakil bir bölüm olmayıp nahvin bazı konularında plansız bir şekilde değinilmekle yetinilmiştir. Ayrıca zamanın fiil kipine göre taksimi Arapçayı üç zamanla sınırlandırmıştır. Nahvî zamanın bundan daha geniş ve kapsamlı oluşu bazı çağdaş araştırmacıları zamanla ilgili müstakil çalışmalar yapmaya, eski dilbilgisi kitaplarından ve dilin genelinden zamanı ifade etmek için tümevarım yöntemiyle kurallar koymaya sevk etmiştir.

Bu çabaların varlığıyla birlikte hâlâ yetersiz olup daha çok araştırma yapılmasına, aynı zamanda özellikle anadili Arapça olmayanlara Arapça öğretmek için öğretim teknikleri üzerinde çalışmalar yapanlar tarafından benimsenmesine ve bunun anadili Arapça olmayanlara Arapça öğretmeyi kolaylaştırma amacına matuf olmasına ihtiyaç vardır.

Arap dili zamanı ifade etmekten aciz olmadığına göre, Nahiv ve Sarf bunu nitelemekten ve açıklığa kavuşturmaktan aciz demektir. Zamanı bilmenin temel ölçütü siyak/bağlam ve karinelere dir.

Kaynakça

- Abdülhamid**, Muhyiddin Muhammed. *et-Tuhfetü's-Seniyye*. Doha: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007.
- Akalın**, Şükrü Haluk. vd., "zaman" *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım, 2011.
- Aydın**, Feridüddin. *el-Ezminetü fi'l-lüğati'l-Arabiyye*. İstanbul: Daru'l-İber, 1997.
- Britten**, F. J.. *Old Clocks and Watches and Their Makers*. London: 2nd edition, B. T. BATSFORD, 1904.

- Bruton**, Eric. *The History of Clocks and Watches*. London: NAG Press, 1999.
- Cahfe**, Abdulmecid. *Delaletü'z-zaman fi'l-Arabiyye dirasetu'n-nesek ez-zemeni li'l-ef'al*. ed-Dâru'l-Beyza: Dâru Tuvikal li'n-Neşri, 2006.
- El-Hamlâvi**, Ahmed. *Şeze'l-Arf fi Fenni's-Sarf*. Beyrut: Darul-Fikrû'l-Arabi, 1999.
- El-Kıddis**, Augustine. *İ'tirafat*, çev. İbrahim el-Ğarbi. Tunus: el-Mecmau't-Tunusi li'l-ulumu ve'l-Adabi ve'l-fünun, 2012.
- El-Mahzumi**, Mehdi. *Fi'n-nahvi'l-Arabi kavaidu ve tatbikun ale'l-men-heci'l- 'ilmiyyi'l-hadis* Kahire: Mustafa el-Halebi, 1966.
- Es-Se'alibî**, *Fıkhü'l-lügati ve esrari'l-Arabiyye*. Beyrut: el-Mektebeyu'l-Asriyye, 2000.
- Ez-Zeccaci**, Ebu'l-Kasım. thk. Ali Tevfik el-Hamed, *el-Cümel fi'n-nahv*. Beyrut: er-Risale, 1988.
- Fahredden er-Râzî**, *el-Mebahisü'l-meşrikiyye fi ilmi'l-İlahiyyat ve't-tabbiiyyat*. Kum İntişaratu Beydar, ts.
- Feynman**, Richard. *The Feynman Lectures on Physics*. New York: Basic Books, 2010.
- Güven**, Mehmet - Yeşil, Salih. "İşletmelerde Zaman Yönetimi", *Çağdaş Yönetim Yaklaşımları İlkeler, Kavramlar ve Yaklaşımlar*, ed. İsmail Bakan İstanbul: Beta Basım, 2011.
- Halife**, Bucadi. "Tedrisü'z-zemen fi'l-lügati'l-Arabiyye vefka man-zurin tekabuliiyyin maa'l-İnciliziyye", *Câmiatü Zâyed*. Erişim 15 Şubat 2021.
- https://www.zu.ac.ae/main/files/images/IAL/research_papers/12-A_contrastive_approach_to_the_teaching_of_Tense_in_Arabic_and_English.pdf
- İbn Cinnî**, *el-Hasais*, thk. Muhammed Ali en-Neccar. Beyrut: Darul-Kütübü'l-Arabi, 1796.

- Klopfenstein**, Phillip. *Tense and Aspect Constructions Among Arabic L1 Learners of English*. St. Cloud: Saint Cloud State University, Yüksek Lisans, 2017. https://repository.stcloudstate.edu/engl_etds/95
- Özbalıkçı**, M. Reşit. *Arap Dilinde Zaman Açısından Fiiller*. İzmir: Habim, 1996.
- Sena r-Riys**, *ez-Zemenu's-sarfi ve'n-Naho'' Sahifetu Dari'l-ulumi li'l-lüğati'l-Arabiyye ve Adabiha ve'd-Dirasatu'l-İslamiyye* 19/39, Kasım 2011.
- Sîbeveyhi**, *el-Kitab*, thk. Abdusselam Muhammed Harun. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1988.
- Sevinç**, Resul. *Arapçada Cümle Yapısı*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Temmam**, Hassan. *El-lüğati'l-Arabiyye ma 'naha ve mebnaha*. ed-Dâru'l-Beyza: Dâru's-Sekafe, 1994.
- Vafi**, Ali Abdülvahid. *İlmü'l-lüğa*. Kahire: Nehdatu Mısır, 2004.

